

KLASA II T g - zadanie 6 - 8.05.2020

Temat lekcji: Fenomen sarmatyzmu – Jan Chryzostom Pasek „Pamiętniki”

Nauczyciel: Anna Bielenda (anjabelenda@gmail.com)

1. Proszę napisać notkę o Janie Chryzostomie Pasku: kim był, co robił, jakie wydarzenia i czasy historyczne opisywał w swoich pamiętnikach (podręcznik s. 186-187 lub scan 1 i 2).
2. Proszę przeczytać fragment „Pamiętników”(podręcznik str 187-188 lub scan 2,3) i opisz w zeszycie.
3. Proszę opisać pojęcia: sarmata, sarmatyzm, makaronizowanie, gawęda.
4. Narysuj w zeszycie szlachcica – sarmatę i opisz cechy pozytywne i negatywne (pomocne materiały – podręcznik s. 177 lub scan 4)
5. Zapisaną w zeszycie notatkę proszę przesłać na mój adres mailowy.
6. Czas wykonania i przesłania zadania: do 15 maja 2020r.

**Jan Chryzostom Pasek
herbu Doliwa**

(ok. 1636 – ok. 1701)

Wyjątkowo barwna postać polskiej literatury. Biografia Paska oraz obraz autora wylaniający się z *Pamiętników* stanowią kwintesencję najbardziej typowych cech sarmackiej szlachty.

Wykształcenie odebrał u jezuitów, u których nauczył się wygłaszania napuszonych mów w łacinie i pisania wierszy wątpliwej jakości. W wieku 19 lat zaciągnął się do wojska i walczył przeciwko Szwedom – najpierw w Polsce, a następnie w sojuszniczej Danii. Uczestniczył jeszcze w wielu bitwach, na przykład z Moskwą, Węgrami, Turcją, by po kilkunastu latach żołnierski osiągnąć na wsi. Ale nawet po opuszczeniu armii trudno było się Paskowi usatkwować. Nawykły do żołnierskiego żywota wypełnionego pojedynkami, pijackimi burdami i przygodami w towarzystwie wesolej kompanii, oraz do znacznej bezkarności, postępował tak również jako ziemianin. Zawadiaka i pieniacz, natychmiast wdał się w awantury ze zniechęconymi sąsiadami i procesy sądowe z powodu licznych aktów rozboju, których się dopuszczał. W końcu został osądzony przez trybunał i skazany na banicję – rzadką karę, wymierzaną tylko w wypadku ciężkich przestępstw. Stan anarchii w kraju był jednak wówczas już tak powszechny, że wyrok ten nie został nigdy wyegzekwowany. Będąc w podeszłym wieku, to, co widział i przeżył, spisał w *Pamiętnikach*, wartkiej i barwnej opowieści, która ma charakter

Pisane na użytek własny

Czytanie ze zrozumieniem

Czesław Hernas

Sztuka pamiętnikarska w baroku

[1] Nurt główny [w sztuce pamiętnikarskiej] szedł w przeciwnym kierunku: opowieści osobistej swobodnie budowanej. Zdarzało się, że była to opowieść nie o sobie samym, to znaczy kim innym był autor, kim innym bohater relacji. [...]

[2] Na ogół jednak autor opowiada o sobie samym, jest bohaterem dziennika lub pamiętnikarskich wspomnień. Wszakże nie wszystko nadaje się do zapisania. Co i jak opowiedzieć? – o tym decyduje narrator. Narrator występujący w tekście pamiętnikarskim jest postacią wystylizowaną według określonego wzoru osobowego przyjętego przez autora, który pragnie swój autoportret pozostawić w godnej pamięci ludzkiej, a nie dokonywać samosądu nad sobą; wie, co wybrać, a co pominąć ze swojej biografii publicznej i intymnej, kiedy dopowiadać do końca, a kiedy porozumiewawczo mrugnąć okiem do czytelnika [...].

[3] Jakie kryteria stosował przy selekcji materiału i dla kogo pisał [Jan Chryzostom Pasek]? Choć robi to na ogół dyskretnie, postać opisywana przez niego ma charakter wzoru. Czasem powie w dygresji coś na ten temat: „Kto będzie po mnie sukcesorem tej książki mojej, postrzegam i napominam, żeby się tym moim i [z] wielu inszych temu podobnych przykładów budował” [...]. Kto miał być sukcesorem i kto miał czytać pamiętnik? W czasie wojny Pasek myślał o swojej przyszłej rodzinie. [...] Dbał o to, jak rysuje się jego portret w świadomości współczesnych i jak zobaczą go kiedyś „synkowie”. I to decydowało o selekcji materiału.

[4] Wzór osobowy, jaki przyświeca biografii Paska, każe mu pomijać sprawy ganione przez opinię szlachecką (a więc np. pieniactwo, stosowanie przemocy przy zatargach), ale rzecz znamienne – Pasek opowie czasem o jakimś akcie okrucieństwa jako o rzeczy normalnej, na przykład opis sporu o to, kto osobiście zetni pojmanego oficera. [...]

[5] Jest to oczywiście pamiętnik, tyle tylko, że bardzo niejednorodny w koncepcji. Spotkały się tu różne tradycje zapisków *pro memoria*¹ jest i styl raptularzowych informacji syntetycznie opisujących rok, co minął, jest i dziennikarski nawyk gromadzenia dokumentów do opisywanego zdarzenia historycznego, i charakterystyczne dla itinerariuszy² opisy egzotycznych krajów i ludów, ale wśród tych zmieniających się technik pisania na plan pierwszy wychodzi tendencja naczelną: w tej materii życia gawędziarz dokonuje wyboru tematów, którym nadaje charakter zwięzłych, lecz przemyślanych konstrukcyjnie i stylistycznie opowieści spiętych wewnętrzną anegdotą.

¹ *pro memoria* – łac. 'ku pamięci; na pamiętkę'

² *itinerariusz* – dziennik podróży zawierający informacje o warunkach wędrowki i trasach (fr. *itinéraire* – 'trasa, marszruta')

[6] Czy opowieści prawdziwych? Jest w nich sporo prawdy, ale raczej trzeba je mierzyć skalą sugestywności i prawdopodobieństwa, a więc miarą literacką raczej niż historyczną; faktami włada gawędziarz i podporządkowane są one prawom gawędy. [...]

[7] Narrator, kiedy posługuje się techniką diariusza historycznego lub stylem raptularzowym, kieruje się pojęciem prawdy (choć pominięto to, co rzuciłoby cień na bohatera całości), kiedy jednak rozpoczyna gawędę, bardziej zależy mu na efekcie obrazu niż na prawdzie, a czasem świadomie nie powie, jak było naprawdę. Narrator jest bowiem – tego nie da się ukryć – zafascynowany swoim bohaterem i obiektywnie uważa, że każdy, kto rozumie nie najprostszą osobowość bohatera, będzie mu przyjacielem, byle na przykład pojął jego fantazję w postępowaniu z ludźmi [...].

Literatura baroku, 1987

Polecenia

1. Określ relacje, jakie mogą zachodzić między autorem, bohaterem a narratorem pamiętnika. (akapity 1. i 2.)
2. Czym kierował się Pasek przy kreowaniu własnej osoby w *Pamiętnikach*?
3. Wymień różne typy zapisków *pro memoria*. Wskaż ich cechy typowe.
4. Wyjaśnij, w jaki sposób Pasek traktował prawdę w swoim utworze.
5. Jak sądzisz, w jakim celu Czesław Hernas przytacza fragmenty z *Pamiętników* Paska?
6. Autor łączy w *Pamiętnikach* elementy różnych sposobów utrwalania przeszłości, ale preferuje jeden z nich. Przedstaw jego istotę.
7. Scharakteryzuj relacje między narratorem a bohaterem w *Pamiętnikach* Paska.
8. Nazwij styl językowy dominujący w tekście. Swój wybór potwierdź trzema przykładami.

Jan Chryzostom Pasek Pamiętniki Roku Pańskiego 1658 (fragmenty)

[U Duńczyków]

- 1 Lud też tam nadobny¹; białogłowy gładkie i zbyt białe, stroją się pięknie, ale w drewnianych trzewikach chodzą wieskie i miesckie². Gdy po bruku w mieście idą, to taki uczynią kołat³, co nie słycać, kiedy człowiek do człowieka mówi; wyższego zaś stanu damy to takich zażywają trzewików jako Polki. W afektach zaś nie tak są powściągliwe jako Polki, bo lubo⁴ zrazu jakąś niezwyčajną pokazują wstydlivość, ale zaś za jednym posiedzeniem i przymówieniem kilku

¹ nadobny – urodziwy

² wieskie i miesckie – wiejskie i miejskie

³ kołat – stukot

⁴ lubo – chociaż

wielokrotnie opowiadanej gawędy. Potoczny, obrazowy język, rubaszny humor, chętny styl, wywołujący dziś efekt komizmu, ujawnia bujny temperament autora, który szczęśliwie dla tekstu przekroczył barokowy schemat pisania. Wolny od sztywnych reguł zalecanej poetyki pamiętnikarz przekonuje autentycznością opowieści, nawet jeśli ewidentnie koloryzuje czy też retuszuje opisywane wydarzenia i własny w nich udział. Siebie stara się przedstawić zawsze w korzystnym świetle, chociaż stosując normy przeciętnego, bezkrytycznego wobec swego stanu szlachcica – nas może zadziwiać otwartością, z jaką przyznaje się do przyjmowania łapówek czy też „praktycznym” stosunkiem do wojny jako sposobu na wzbogacenie się. W efekcie powstaje wizerunek szlachciury fanatycznie przywiązanego do swobód politycznych i herbowych przywilejów. Sympatyczną cechą Paska jest jego ciepły stosunek do zwierząt, widoczny na przykład we fragmentach dotyczących oswojonej wydry. Mickiewicz dostrzegł w *Pamiętnikach* Paska zapowiedź mającego dopiero się narodzić gatunku powieści historycznej. Czyta się je równie warto jak powieść. Charakterystyczne dla narracji powieściowej jest w utworze bogactwo realistycznych opisów i tematów. Korzystali z nich potem XIX-wieczni autorzy powieści historycznej – Józef Ignacy Kraszewski i Henryk Sienkiewicz.

Rycina z *Pamiętników*
Jana Chryzostoma Paska

słów zbyt cennie i zapamiętałe zakochują się i pokryć tego ani umieją; ojca i matki, posagu bogatego gotowiusieńka odstąpić i jechać
 10 za tym, w kim się zakocha, choćby na kraj świata. Łóżka do sypania mają w ścianach zasuwane tak jako szafa, a pościeli tam okrutnie siła¹ ścielą. Nago sypiają, tak jako matka urodziła, i nie mają tego za żadną sromotę, rozbierając się i ubierając jedno przy drugim, a nawet nie strzegą się i gościa, ale przy świecy zdejmują wszystek ornament²; a na ostatku i koszulę zdejmie i powiesza to wszystko na koleczkach, i dopiero tak nago, drzwi pozamykawszy, świecę zagasiwszy, to dopiero w ową szafę wlaże spać. Kiedyśmy im mówili, że to tak szpetnie, u nas tego i żona przy mężu nie uczyni, powiedały, że „tu u nas nie masz żadnej sromoty i nie rzecz jest wstydzic się za swoje
 20 własne członki, które Pan Bóg stworzył”. Na to zaś nagie sypianie powiedają, że „ma dosyć za swe koszula i inszy ubiór, co mi służy przez dzień i okrywa mię; powinna też przynajmniej w nocy mieć swoją ochronę, a do tego co mi po tym robaki, pchły brać z sobą na nogę do łóżka i dać się im kąsać, mając od nich w smacznym spaniu przeszkodę!”. Różne niecnoty wyrabiali im nasi chłopcy, ale przecie nie
 25 przełamano zwyczaju. Wiwenda³ ich ucieszna bardzo, bo rzadko co ciepłego jedzą, ale na cały tydzień różne potrawy w kupie⁴ uwarzywszy, tak na zimno tego po kęsu⁵ zażywają, a często, nawet kiedy młóca – bo tak tam białogłowa młóci cepami jako i chłop – ledwie nie za każdym snopa omłoceniem to posiędą na słomie i wzięwszy chleba i masła, które zawsze z jaszczem⁶ stoi, to smarują i jedzą, to znowu wstaną i robią; i tak to często czynią, a po kąsku. Wołu, wieprza albo barana kiedy zabiją, to najmniejszej krople krwi nie zepsują, ale ją wytoczą w naczynie; namieszawszy w to krup jęczmiennych albo tarczanych⁷, to tym kiszki owego bydłęcia nadzieją i razem w kotle uwarzą, i osnują to wieńcem na wielkiej misie koło głowy owegoż bydłęcia te kiszki, i tak to na stole stawiają przy każdym obiedzie, i jedzą za wielki specyjał. *Etiam*⁸ i w domach szlacheckich tak czynią; i mnie częstowano tym do uprzykrzenia, ażem powiedział, że się Polakom tego jeść nie godzi, boby nam psi nieprzyjaciółmi byli, gdyż to ich potrawa.

Polecenia

1. Przedstaw temat tego fragmentu *Pamiętników*.
2. Wypisz obyczaje i zachowania Duńczyków, na które zwrócił uwagę Pasek.
3. Określ stosunek Paska do Duńczyków. Wskaż wyrazy i zwroty, które ujawniają opinię narratora.
4. Wyjaśnij, jak Pasek ocenia Polaków w zestawieniu z Duńczykami.
5. Wymień cechy szlachcica Sarmaty uwidocznione w tym fragmencie.

¹ siła – wiele

² ornament – strój

³ wiwenda – wyżywienie

⁴ w kupie – naraz

⁵ po kęsu – po trochu

⁶ jaszcz – drewniane naczynie na masło

⁷ krupy jęczmienne albo tarczane – kasza jęczmienna albo gryczana

⁸ etiam – fac. 'także; ponadto'

Dwa oblicza sarmatyzmu

Ideologia sarmacka w założeniu łączyła się z wieloma pozytywnymi wartościami. Niestety w praktyce uległy one deformacji, zwyrodnieniu i stały się przywarami szlachty i ułomnościami kultury szlacheckiej.

duma narodowa – wiązła się z poczuciem potęgi polityczno-
-ekonomicznej, przekonaniem o doskonałości polskiego ustroju,
przeświadczeniem o wyjątkowej roli polskiej szlachty w Europie
(idea przedmurza chrześcijaństwa)

→ **megalomania** – przesadne poczucie własnej wartości

przywiązanie do rodzimych tradycji, pielęgnowanie
starych obyczajów, duma, odrzucanie cudzoziemszczyzny –
zwłaszcza w sferze stroju i obyczajów

→ **zaściankowość**, zacofanie kulturalne, prowincjonalizm,
wsteczność, obskurantyzm (ciemnota umysłowa, wrogie
nastawienie do oświaty i postępu), konserwatyzm

patriotyzm – miłość do Polski,
gotowość walki w jej obronie, chęć
poświęcenia własnego życia

→ **ksenofobia** – pogarda, przesadna niechęć, wrogość
w stosunku do cudzoziemców

waleczność, odwaga,
męstwo, honor

→ **awanturnictwo**, pojedynkowanie się
pod byle pretekstem, brawura,
nieposzanowanie własnego życia

**umiłowanie wolności
i demokracji**

→ **warcholstwo** (wichrzyelstwo), anarchia,
nadużywanie praktyki *liberum veto*, czyli prawa
unieważniania wszystkich uchwał sejmowych
przez sprzeciw jednego posła

przywiązanie do religii

→ **nietolerancja wobec innowierców**,
dewocja, fanatyzm religijny

**szacunek dla praworządności,
sprawiedliwości**,
rozstrzygnięcie sporów na drodze sądowej

→ **pieniactwo**, brak chęci kompromisu, wieloletnie procesy
sądowe toczone czasami o tak błahę sprawy,
jak grusza na miedzy

sztuka oratorska

→ **gadulstwo**, niekończące się popisy oratorskie w sejmie
czy w czasie przyjęć, makaronizowanie

gościnność, wystawność

→ **życie ponad stan** (wystawne uczyty, pełne przepychu
zaślubiny, ceremonialne uroczystości pogrzebowe), pijaństwo,
obżarstwo, często prowadzące do ruiny i utraty majątków